

ROZDZIAŁ X

KAMIENICE MIESZCZAŃSKIE

Wygląd kamienic mieszczańskich w Grudziądzu z okresu średniowiecza nie był przedmiotem badań naukowych, gdyż uznano, że się nie zachowały¹. J. Frycz napisał także, iż wąskie i niskie, z reguły dwuokienne i dwukondygnacyjne kamieniczki tworzyły pejzaż architektoniczny Grudziądza, wzbogacony górującą sylwetką zamku, bardziej reprezentacyjną, większą w skali od małych domków mieszczańskich, architekturą ratusza i kościołów oraz dwukondygnacyjnych ale rozłożystych klasztorów². Wg X. Froelicha domy były kryte dachówką. Kamienice bogatych mieszczan liczyły trzy okna szerokości i miały trzy kondygnacje. Prawie wszystkie miały szczyty. Domy rozdzielały rynny. Nieraz brama wjazdowa zajmowała miejsce drzwi i okien. Często budy drewniane, mieszczące sklepy i warsztaty rzemieślnicze, zasłaniały domy na całej ich szerokości. Gdy się minęło te pomieszczenia i ciemne drzwi wiodące do domu, wchodziło się do dużej sieni, która sięgała do końca pierwszego piętra i była oświetlona jego oknami. Pokoje mieszkalne i sypialne były w tylnej części, z oknami na podwórze. Na parterze była jadalnia, pokój gościnny i do interesów. Na pierwszym piętrze były pokoje luksusowe³.

W połączonych opisach J. Frycza i X. Froelicha jest moim zdaniem pewna nieścisłość. Przeanalizuję ją na przykładzie kamienicy *Pod Łabędziem* przy Rynku 20. Wg *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* są to dwa domy wzniesione w XVI/XVII w., przebudowane i połączone wspólną fasadą o skromnych cechach późnoklasycystycznych 1 poł. XIX w. Jest to budynek dwukondygnacyjny, na głębokich piwnicach sklepionych kolebkowo. W tejsze piwnicy komora wysunięta przed lico fasady, pierwotnie zapewne dostępna od zewnątrz. Przejścia między piwnicami zamknięte półkoliście⁴.

Wg planów inwentaryzacyjnych Cz. Opalki⁵ jest to budowla jednorodna o wymiarach 9,7 x 23,3 m. Cechą charakterystyczną tego domu przed przebudową w latach 70-tych XX w. był wąski korytarz z boku jednej ze ścian, biegnący na całej długości domu. Była to wg leksykonu W. Kocha kamienica odpowiadająca modelowi romańskiego domu w Cluny⁶ (Ryc. 246).

¹ J. Frycz, *Układ [...]*, s. 39: *Gotyckie kamienice mieszczańskie nie zachowały się do naszych czasów. W przeważającej części musiały być drewniane i z muru pruskiego.*

² Ibidem, s. 42-43.

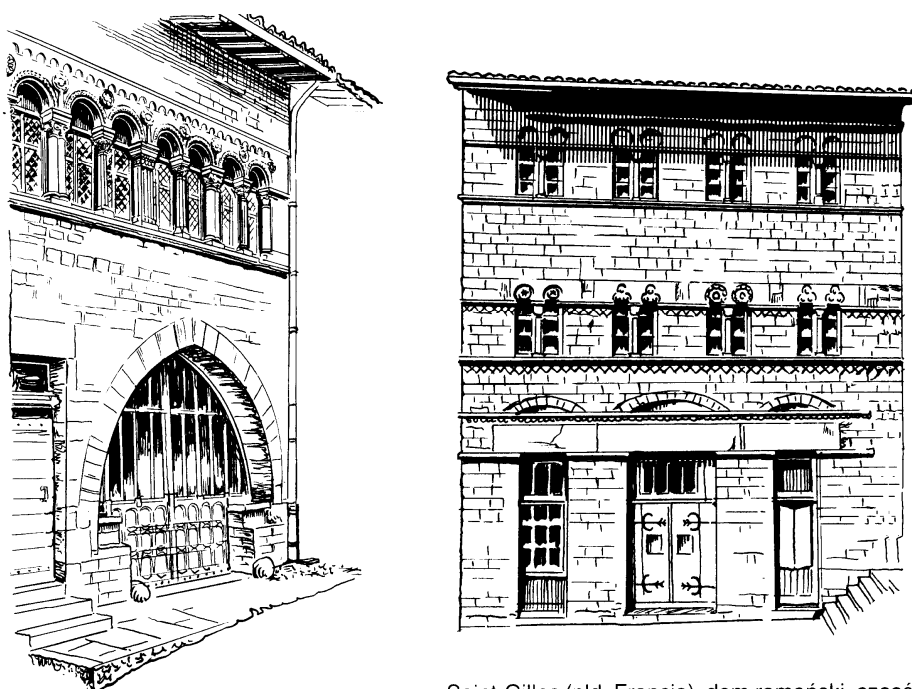
³ Ibidem.

⁴ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce [...]*, s. 27.

⁵ *Z teki społecznego opiekuna zabytków. Rynek 20 w Grudziądzu*, wyk. Cz. Opalka. W tym miejscu dziękuje autorowi rysunków za udostępnienie tej dokumentacji.

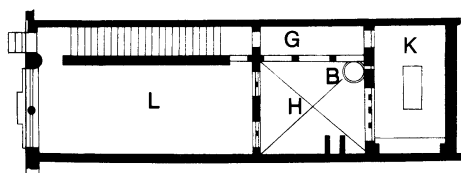
⁶ Por. W. Koch, op. cit., s. 350-351.

Ryc. 246. Średniowieczny plan domu w Cluny. Wg W. Kocha.

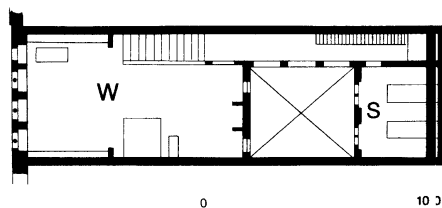

Saint-Gilles (płd. Francja), dom romański, częściowo przebudowany.

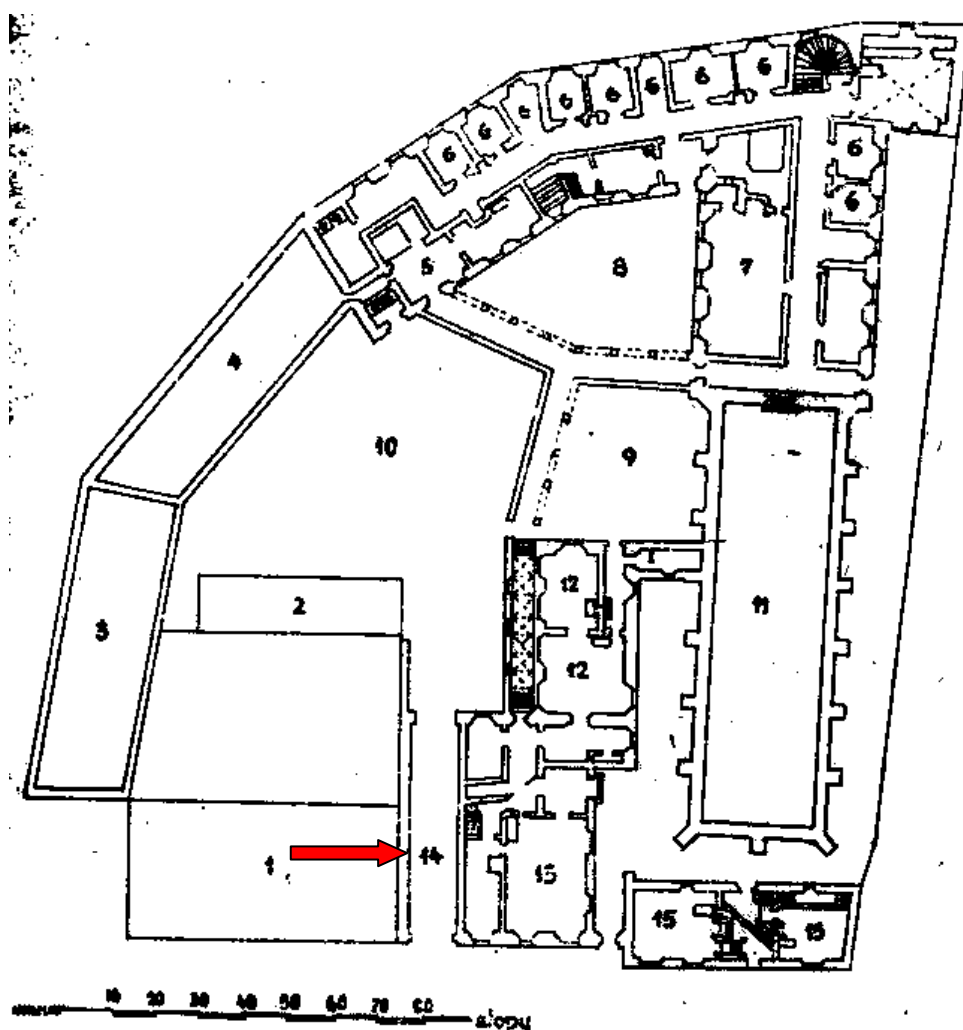
przysiemie

piętro

W Grudziądzu ten model z Cluny był również w klasztorze benedyktynek z przełomu XVII i XVIII w., w przypadku rozmównicy (Ryc. 247).

Ryc. 247. *Klasztor benedyktynek*⁷. Strzałką oznaczono rozmównicę.

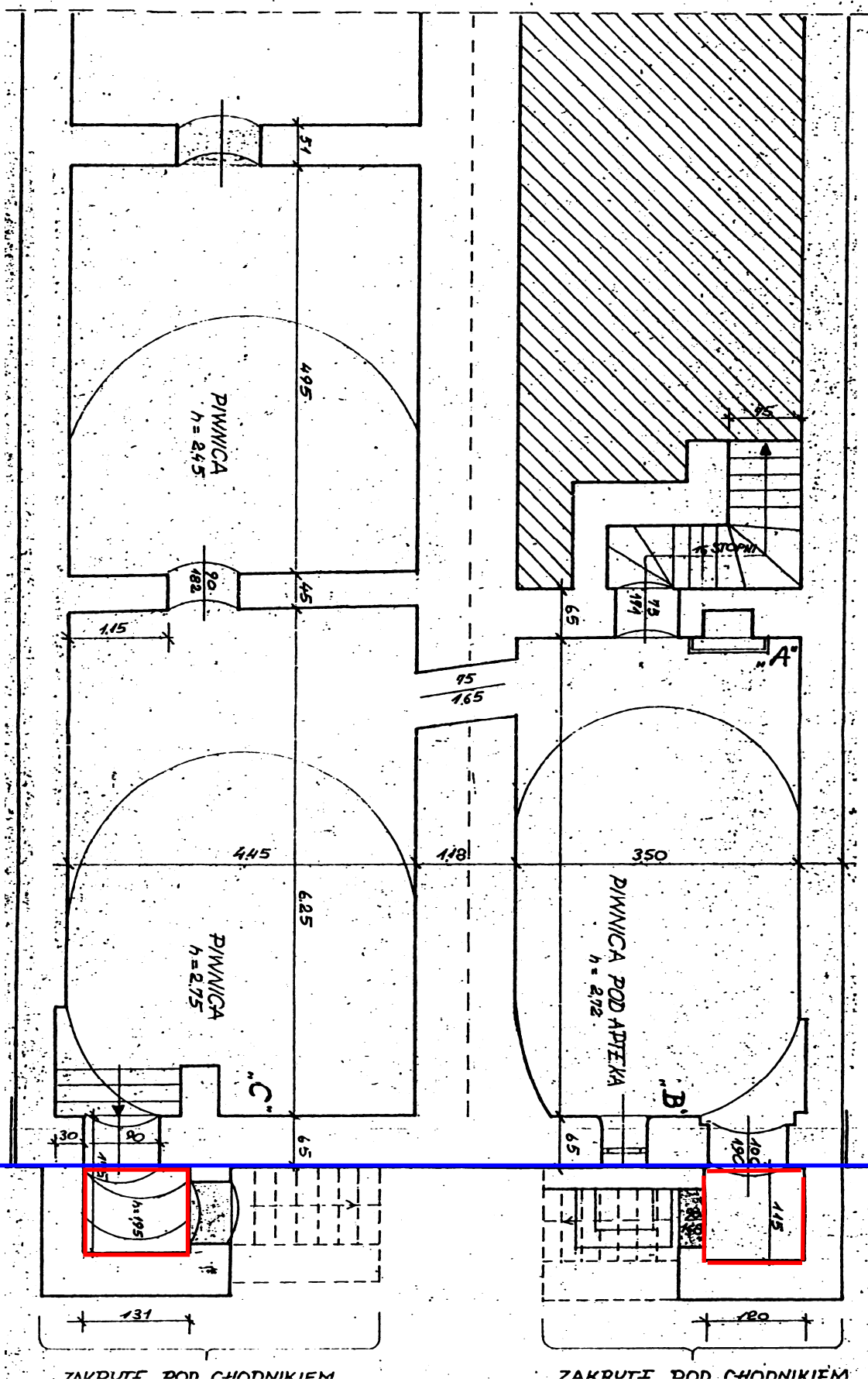
W kamienicy przy Rynku 20 obecnie pokoje mieszkalne są od strony Rynku. Natomiast dawna ściana frontowa jest od strony podwórza. Na uwagę zasługuje sala o sklepieniu krzyżowym, również od strony Rynku. Zapewne wcześniej była tu sala jadalna – refektarz. Nie można wykluczyć, iż kamienica ta mogła być bursą szkoły kolegiackiej, która dawniej sąsiadowała z tą kamienicą. Na planie szkoły nie ujęto bowiem bursy⁸. W przypadku tej kamienicy na uwagę zasługują jej piwnice, które przeczą moim zdaniem datacji jej powstania na XVI-XVII w.⁹ (Ryc. 248).

Duże znaczenie poznawcze posiadają wnęki, obecnie pod chodnikiem przy Rynku. Wskazane na planie poniżej wnęki świadczą, iż poziom parteru średniowiecznej kamienicy jest na poziomie 3 m poniżej obecnego chodnika (Ryc. 248).

⁷ Za J. Frycz, *Układ [...]*, s. 31.

⁸ Por. *ibidem*, s. 47, plan ratusza.

⁹ Zob. *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce [...]*, s. 27.

We wnęce prawej zachowało się zamurowane okno oraz ceglana ława (Ryc. 249).

Ryc. 249. Piwnica kamienicy przy Rynku 20. Fot. M. Szajerka

Kolejne kamienice reprezentatywne są przy ul. Wieżowej 2 i Rynku 16. Tam również, jak w przypadku Rynku 20, stanowiły one pierwotnie jedną całość a ich piwnica była parterem w średniowieczu. Była to, idąc za leksykonem W. Kocha¹⁰, kamienica mieszczanina – rolnika. Na podstawie zachowanej piwnicy (dawnego parteru) można powiedzieć skrótowo, że składała się ona z trzech równoległych części: mieszkalnej o sklepieniu krzyżowym (Ryc. 250).

¹⁰ Por. W. Koch, op. cit., s. 350-357.

Ryc. 251. *Ul. Wieżowa 2. Sklepienie krzyżowe w części mieszkalnej. Fot. M. Szajerka*

W tej części piwnicy o sklepieniu krzyżowym znajduje się ściana w wątku wendyjskim, 2 m grubości na podbudowie kamiennej. W niej są dwie blendy okienne, które pierwotnie były zapewne oknami. Ich sąsiedztwo z kuchnią świadczyć może, iż po rozbudowie domu służyły one do podawania posiłków do „refektarza” (Ryc. 251).

Ryc. 251. *Blenda okienna w piwnicy kamienicy przy ul. Wieżowej 2. Fot. M. Kucharski*

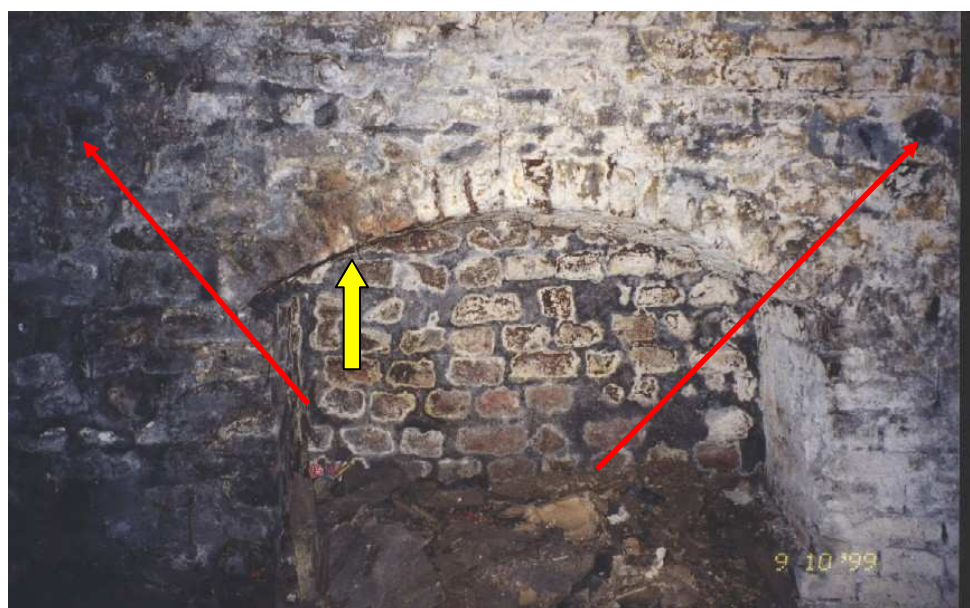
Pozostałe ściany w tej części piwnicy są w wątku gotyckim, z cegieł tych samych wymiarów co omawiana wcześniej ściana. Cegły łączone są nie zaprawą wapienną a gliną. Następne równoległe pomieszczenie zajmowały kuchnia i stajnia (Ryc. 252).

Ryc. 252. Pomieszczenia dawnej średniowiecznej kuchni i stajni. Fot. M. Szajerka

O takim przeznaczeniu pierwotnym świadczył częściowo zachowany przewód kominowy oraz śruby od okapu kuchennego (Ryc. 253).

Ryc. 253. Kuchnia przed remontem. Fot. M. Szajerka. Strzałkami oznaczono: **żółtą** – przewód kominowy, **czerwonymi** – śruby od okapu kuchennego.

Po remoncie piwnicy w 2000 r. przewód kominowy został zamurowany. Obecnie jest tu przejście między salami lokalu (Ryc. 254).

Ryc. 254. Przewód kominowy w kuchni kamienicy przy ul. Wieżowej 2. Fot. M. Szajerka. Stan z 1999r (przed remontem).

O pierwotnym przeznaczeniu trzeciego pomieszczenia jako stajni lub owczarni świadczyły przymocowane do wnek łańcuchy¹¹.

Również w przypadku piwnicy tej kamienicy nie ma okien na po stronie zachodniej, czyli od strony rynku (Ryc. 255).

¹¹ Powyższych spostrzeżeń dotyczących łańcuchów, okapu, przewodu kominowego dokonałem osobiście w czasie oględzin piwnicy 9.10.1999 r.

Ryc. 255. *Fundament arkadowy na ścianie zachodniej piwnicy kamienicy przy ul. Wieżowej 2.*
Fot. M. Kucharski

Jest natomiast na ścianie północnej piwnicy o sklepieniu krzyżowym zachowany fragment dużego okna, prawdopodobnie gotyckiego.

Rekapitulując, można powiedzieć, iż była to kamienica mieszczanina – rolnika, której początki budowy mogą sięgać końca 1 poł. XIII w. Pod koniec tego wieku była ona rozbudowana. Nie można wykluczyć, że był to dom jakiegoś kanonika.

Kolejny typ reprezentuje kamienica u zbiegu ul. Podgórnej i Starej 23. Dawniej był to teren za Bramą Kwidzyńską. Kamienica ta posiada wielką sień na wysokość pierwszego piętra, zajmująca dużą część domu od strony ul. Podgórnej (Ryc. 256).

Ryc. 256. *Kamienica przy ul. Starej 23. Kantor kupiecki, ściany wschodnia i zachodnia.*
 Fot. M. Szajerka. Stan w 2003 r.

Natomiast część mieszkalna jest od strony ul. Starej. Jest to układ zgodny ze średniowieczną – pierwotną siatką ulic. Ulicę Starą wytyczono na terenie dawnych ogrodów zamkowych. Zaprezentowany typ kamienicy należał do bogatych mieszczan¹².

Inny typ reprezentowała kamienica przy ul. Murowej 21. Jej piwnice również posiadają średniowieczny rodowód i były pierwotnie parterem. Poziom tej piwnicy jest 3,1 m poniżej obecnego poziomu ulicy. Na orientowanej ścianie południowej, wykonanej z kamienia i cegły zachowała się podwójna brama kamienna na granicy posesji. Są to dwa portale o szerokości 2,5 i wysokości 2,4 oraz 1,9 m. Badana ściana posiada 10,9 m długości (Ryc. 257).

¹² Por. W. Koch, op. cit., s. 352.

Ryc. 257. *Podwójna brama wjazdowa na posesję średniowieczną.*
Stan w 2000 r. Fot. M. Kucharski.

Od strony zachodniej jest jeszcze jeden portal o wysokości 1,9 i szerokości 2,5 m. Od pozostałych portali był on oddzielony ścianą kamienno – ceglana, grubości 1,9 m. Na ścianie zachodniej zachował się portal gotycki, zapewne drzwi wejściowych do części mieszkalnej. Po prawej stronie portalu było niewielkie okienko (Ryc. 258).

Ryc. 258. Okno na ścianie zachodniej piwnicy kamienicy przy ul. Murowej 21.
Fot. M. Szajerka. Stan na przełomie 2002/2003 r.¹³

Na ścianie północnej, w murze kamiennym, na wysokości 0,57 m. powyżej poziomu piwnicy, zachował się fragment legara drewnianego od podłogi o przekroju prostokątnym 11 x 12 cm. Przed remontem piwnicy posadzka z XIX w. wraz z materiałem utwardzającym (ziemia wymieszana z węglem drzewnym, gruzem itp. posiadała miąższość 0,84 m. Po zdjęciu warstwy z XIX w. ukazał się bruk kamienny. Przy wschodniej ścianie odkryto studnię murowaną. Z uwagi na brak badań archeologicznych na terenie tej posesji nie można szczegółowo podać rozkładu pomieszczeń. Jest jednak czytelny zarys pierwotnego domu. Był to również dom typu Cluny¹⁴ z dziedzińcem i studnią. Obecność studni świadczy, iż powstał on przed rokiem 1415. Warstwa węgla drzewnego świadczy, iż powstał przed pożarem Grudziądza w 1345 r. lub nawet przed zniszczeniem Grudziądza w czasie najazdu pruskiego przez Skomanda w 1277 r. Na ten wcześniejszy rok wskazuje zamurowanie portalu zachodniego w wątku wozówkowym, popularnym w XIII w. (Ryc. 259).

¹³ Obecnie już to okno jest nieczytelne. W związku z budową schodów zostało ono zamurowane.

¹⁴ Ibidem, s. 351.

Ryc. 259. Portal gotycki w piwnicy kamienicy przy ul. Murowej 21. Fot. M. Szajerka.¹⁵

¹⁵ Obecnie autentyczność portalu została zatarta poprzez obłożenie go współczesnymi płytkami ceramicznymi.

W tym wątku jest fragment ściany kościoła p.w. Świętego Ducha.

Na uwagę zasługuje także kamienica przy ul. Kościelnej 7. Posiada ona głębokie piwnice kolebkowe z niewielkimi oknami, rozglifionymi z wąską szczeliną, obecnie zamurowane. Zapewne należała ona do ścisłego kompleksu obiektów kościoła p.w. św. Mikołaja.

O braku solidnej zabudowy w części zachodniej miasta, zgodnie z treścią planu katastralnego z 1772 r., który nie ujmuje tam kamienic mieszczańskich, świadczy wykop archeologiczny z 2000 r. W trakcie wykopu nie natrafiono na fundamenty domu, jakie występują w części wschodniej. Świadczą one, że były tu domy lżejszej konstrukcji, typu szkieletowego lub drewniane (Ryc. 260). Mogła tu mieszkać ludność służebna wobec klasztoru lub były tu zabudowania gospodarcze.

Ryc. 260. Wykop archeologiczny na terenie placu u zbiegu ulic Spichrzowej i Wodnej.
Fot. M. Szajerka, 2001 r.

